

3 สถานภาพในโครงสร้างของมหาวิทยาลัย

การศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ในประเทศไทย สามารถจำแนกลักษณะการบริหารหลักสูตรได้ เป็น 2 รูปแบบ คือ

3.1 การบริหารจัดการในลักษณะการเปิดคณะนิเทศศาสตร์ หรือสื่อสารมวลชน

สถาบันอุดมศึกษาที่ยกฐานะการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ขึ้นเป็นคณะนิเทศศาสตร์ คณะวารสารศาสตร์ และสื่อสารมวลชน คณะวิทยาการสื่อสาร เช่น จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม มหาวิทยาลัยนเรศวร มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัย ธรรมราช และมหาวิทยาลัยเอกชนแทบทุกแห่งที่เปิดสอนด้านนิเทศศาสตร์

3.2 การบริหารจัดการโดยสังกัดคณะอื่น ซึ่งจัดการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ไป

สังกัดกับคณะต่างๆ จำแนกได้ ดังนี้

- สังกัดคณะมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ เช่น มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยรามคำแหง มหาวิทยาลัยบูรพา มหาวิทยาลัยพายัพ
- สังกัดคณะบริหารธุรกิจ / วิทยาการการจัดการ เช่น มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีมหานคร และมหาวิทยาลัยราชภัฏทุกแห่ง
- สังกัดคณะศิลปศาสตร์ / วิทยาศาสตร์และศิลปศาสตร์ เช่น มหานคร และ มหาวิทยาลัยราชภัฏทุกแห่งรามคำแหง มหานคร และมหาวิทยาลัยราชภัฏทุกแห่งนานาชาติ แสตมฟอร์ด
- สังกัดคณะศิลปกรรมศาสตร์ ได้แก่ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
- สังกัดคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ได้แก่ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง
- สังกัดคณะวิทยาการสารสนเทศ คณะเทคโนโลยีการสื่อสารและสารสนเทศ สาขาวิชาเทคโนโลยีสารสนเทศ ได้แก่ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
- สังกัดคณะธุรกิจการเกษตร ได้แก่ มหาวิทยาลัยแม่โจ้

จากลักษณะการบริหารจัดการหลักสูตรดังกล่าวพบว่าการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ในประเทศไทยส่วนใหญ่จะอยู่ในรูปของการสังกัดคณะอื่น ซึ่งมีทั้งมหาวิทยาลัยของรัฐและเอกชน ซึ่งแสดงว่า สถาบันอุดมศึกษาเหล่านั้นยังเห็นว่า ศาสตร์ทางด้านการศึกษาสื่อสารมวลชนเป็นส่วนหนึ่งของวิชาการในแขนงอื่นๆ หรืออาจเนื่องด้วยความไม่พร้อมในการยกฐานะขึ้นเป็นคณะของสถาบันอุดมศึกษาแห่งนั้น เช่น การขาดแคลนคณาจารย์ ความไม่พร้อมด้านอุปกรณ์เทคโนโลยี และข้อจำกัดด้านงบประมาณ เป็นต้น

4 การจัดโครงสร้างหลักสูตรนิเทศศาสตร์

4.1 โครงสร้างหลักสูตรระดับปริญญาตรี

เมื่อพิจารณาลักษณะของหมวดวิชาที่จัดการเรียนการสอน สถาบันอุดมศึกษาแต่ละแห่งต่างจัดการศึกษาตามเกณฑ์มาตรฐานหลักสูตรที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนด กล่าวคือ ประกอบด้วยหมวดความรู้พื้นฐานทั่วไป หมวดวิชาชีพหรือวิชานิเทศศาสตร์และหมวดความรู้วิชาเลือก

โดยภาพรวม ในด้านจำนวนหน่วยกิตของหลักสูตรนิเทศศาสตร์ของแต่ละสถาบันไม่แตกต่างกันมากนัก ดังตัวอย่างการเปรียบเทียบหลักสูตรของสถาบันอุดมศึกษาแต่ละแห่ง ดังนี้

สถาบัน	หน่วยกิต รวม	หมวดวิชา ศึกษา ทั่วไป	หมวดวิชาเฉพาะ			หมวด วิชาเลือก เสรี
			วิชาแกน	วิชาเอก/ วิชาบังคับ	วิชาโท/ วิชาเลือก/ วิชาเสริม	
จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย	136 – 145	49	34	19	34	6
มหาวิทยาลัย กรุงเทพ	135	30	36	30	30	9
มหาวิทยาลัย รามคำแหง	144	45	รวมเป็นหมวดวิชาเอก 30 หน่วยกิต		30	9
มหาวิทยาลัย ราชภัฏ อุดรดิตถ์	150	40	27	51	22	10

เมื่อพิจารณาจำนวนหน่วยกิตของแต่ละสถาบันแล้วแม้ว่าจำนวนหน่วยกิตจะไม่แตกต่างกันมากนัก แต่สามารถใช้จำนวนหน่วยกิตในแต่ละหมวดวิชาในการพิจารณาได้ว่า สถาบันอุดมศึกษาแต่ละแห่งให้ความสำคัญต่อแต่ละหมวดวิชาต่างกันอันสะท้อนถึงปรัชญาที่อยู่เบื้องหลังแนวคิดในการจัดโครงสร้างหลักสูตรดังกล่าว เช่น จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยให้ความสำคัญกับการศึกษารายวิชาศึกษาทั่วไปมากกว่าหมวดอื่น แสดงถึงการให้ความสำคัญต่อการให้ความรู้พื้นฐานในรายวิชาต่างๆ สำหรับอำนวยความสะดวกในการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ ในขณะที่มหาวิทยาลัยกรุงเทพให้ความสำคัญกับการศึกษาในหมวดวิชาชีพนิเทศศาสตร์มากกว่าหมวดอื่นซึ่งสะท้อนถึงการให้ความสำคัญต่อการศึกษาให้ชำนาญในสื่อประเภทต่างๆ ในขณะที่มหาวิทยาลัยราชภัฏซึ่งแม้จะให้ความสำคัญกับการศึกษาในรายวิชาเอกเฉพาะสาขา แต่ก็ได้กำหนดให้เลือกรายวิชาจากกลุ่มวิทยาการจัดการ 15 หน่วยกิตในหมวด

วิชาเลือกอันสนองต่อจุดมุ่งหมายของการจัดการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ที่สังกัดอยู่ในคณะวิทยาการจัดการซึ่งให้ความสำคัญต่อความรู้ด้านการจัดระบบการบริหารเพื่อปฏิบัติงานด้านนิเทศศาสตร์

4.2 โครงสร้างหลักสูตรระดับปริญญาโท

สถาบันอุดมศึกษาที่จัดการเรียนการสอนในระดับปริญญาโท มีจำนวนทั้งสิ้น 14 สถาบัน ได้แก่ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้ มหาวิทยาลัยรามคำแหง มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต มหาวิทยาลัยกรุงเทพ มหาวิทยาลัยเกริก มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย มหาวิทยาลัยสยาม มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์ มหาวิทยาลัยรังสิต และมหาวิทยาลัยศรีปทุม ซึ่งมหาวิทยาลัยเอกชนมีลักษณะการจัดโครงสร้างหลักสูตรคล้ายกัน และเป็นไปตามเกณฑ์มาตรฐานหลักสูตรระดับบัณฑิตศึกษาที่กำหนดให้มีจำนวนหน่วยกิตตลอดหลักสูตรไม่น้อยกว่า 36 หน่วยกิต โดยสามารถพิจารณาเปรียบเทียบโครงสร้างหลักสูตรของ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช มหาวิทยาลัยกรุงเทพ (ศึกษาเฉพาะ โครงสร้างสูตรแผน ก ทำวิทยานิพนธ์) ได้ดังนี้

สถาบัน	หน่วยกิต	วิชา	วิชา	วิชา	วิทยานิพนธ์
	รวม	แกน	เอก	เลือก	
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	36	-	6 - 15	9 - 18	12
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช	ไม่น้อยกว่า 40 หน่วยกิต	15	10	-	15
มหาวิทยาลัยรามคำแหง	48	6	24	6	12
มหาวิทยาลัยกรุงเทพ	45	18	15	-	12
มหาวิทยาลัยรังสิต	56	-	28	12	16
มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต	45	24	9	-	12

เมื่อพิจารณาโครงสร้างหลักสูตรปริญญาโทของสถาบันอุดมศึกษาแต่ละแห่งพบว่า สถาบันอุดมศึกษาที่มีจำนวนหน่วยกิตน้อยที่สุด คือ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นไปตามเกณฑ์มาตรฐานหลักสูตรระดับบัณฑิตศึกษาคือ 36 หน่วยกิต ซึ่งจำนวนรายวิชาเอกและวิชาเลือกมีความแตกต่างกันไปในแต่ละสาขาวิชา เช่น สาขาวิชาการ โฆษณา กำหนดหน่วยกิตในรายวิชาเอก 15 หน่วยกิต และหน่วยกิตในรายวิชาเลือก 9 หน่วยกิต ส่วนสาขาวิชาการสื่อสารมวลชนและสาขาวิชาการวารสารสนเทศ กำหนดหน่วยกิตในรายวิชาเอก 6 หน่วยกิตและรายวิชาเลือก 18 หน่วยกิต เป็นต้น โดยมหาวิทยาลัยรังสิตมีจำนวนหน่วยกิตสูงที่สุด และมีจำนวนหน่วยกิตของวิทยานิพนธ์มากกว่ามหาวิทยาลัยอื่น

4.3 โครงสร้างหลักสูตรระดับปริญญาเอก

สถาบันอุดมศึกษาที่จัดการเรียนการสอนในระดับปริญญาเอก มีจำนวนทั้งสิ้น 4 สถาบัน คือ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ และ มหาวิทยาลัยรังสิต มีลักษณะการจัดการเรียนการสอนที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งสามารถจำแนกได้ดังนี้

สถาบัน	หน่วยกิต รวม	วิชา แกน	วิชา เอก	วิชา เลือก	วิทยานิพนธ์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	72	-	12	12	48
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	69	18	9	3	39
มหาวิทยาลัยกรุงเทพ	72	-	15	21 (ในหมวด 9 นอก หมวด 12)	36
มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต	72	-	21	15	36
มหาวิทยาลัยรังสิต	64	เน้นการวิจัยโดยมีการทำวิทยานิพนธ์ที่มีคุณภาพสูง และก่อให้เกิดความรู้ใหม่ไม่น้อยกว่า 64 หน่วยกิต			

โครงสร้างหลักสูตรระดับปริญญาเอกในสถาบันอุดมศึกษาที่จัดการเรียนการสอนในระดับนี้พบว่า มหาวิทยาลัยรังสิต มีจำนวนหน่วยกิตน้อยที่สุด โดยลักษณะการเรียนการสอนเน้นการศึกษาวิจัยเพื่อก่อให้เกิดองค์ความรู้ในศาสตร์ด้านนิเทศศาสตร์ ในขณะที่สถาบันอุดมศึกษาแห่งอื่น จัดการเรียนการสอนโดยการบรรยายและทำวิทยานิพนธ์ โดยมหาวิทยาลัยกรุงเทพซึ่งเปิดดำเนินการจัดการเรียนการสอนโดยความร่วมมือทางวิชาการกับ มหาวิทยาลัยโอไฮโอ Ohio University สหรัฐอเมริกา จึงมีข้อกำหนดให้นักศึกษาต้องไปศึกษาที่มหาวิทยาลัยโอไฮโอ ในปีการศึกษาที่ 2 เป็นเวลา 2 ภาคการศึกษา

จากแนวคิดข้างต้น ทำให้เข้าใจสถานการณ์การจัดการสอนทางนิเทศศาสตร์ของมหาวิทยาลัยต่างๆ และเปรียบเทียบโครงสร้างหลักสูตรของมหาวิทยาลัยชั้นนำต่างๆ เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการศึกษาการจัดการสอนทางนิเทศศาสตร์ในมหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต

3. ปัจจัยที่มีผลต่อการศึกษานิเทศศาสตร์ในประเทศไทย

พัฒนาการการศึกษานิเทศศาสตร์ในประเทศไทยไม่ได้มีเพียงปัจจัยเดียวมาเป็นตัวกำหนดหรือมีอิทธิพลอย่างชัดเจนแน่นอน แต่เป็นไปในลักษณะของการมีอิทธิพลมาก น้อยแตกต่างกันไปในแต่ละช่วง ซึ่งอาจสรุปปัจจัยทางสังคมที่มีบทบาทเป็น 5 ประการสำคัญ คือ

1. อิทธิพลจากชาติตะวันตก โดยเฉพาะจากสหรัฐอเมริกา และยูเนสโก
2. นโยบายด้านการศึกษาของภาครัฐ ซึ่งปรากฏอย่างเป็นรูปธรรมในแผนพัฒนาการศึกษาระดับอุดมศึกษาแห่งชาตินับแต่ฉบับที่ 4 (พ.ศ.2520-2524) เป็นต้นมา
3. การขยายตัวและความเปลี่ยนแปลงของอุตสาหกรรมสื่อสารมวลชน
4. ข้อกำหนดของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตั้งแต่ฉบับที่ 6 (พ.ศ.2530-2534) และรายละเอียดที่ปรากฏอยู่ในแผน อันได้แก่ แผนการประชาสัมพันธ์แห่งชาติและแผนการสื่อสารแห่งชาติ
5. ความเปลี่ยนแปลงของอุตสาหกรรมเทคโนโลยีสารสนเทศ

อิทธิพลจากชาติตะวันตก

นับจาก พ.ศ. 2482 อันเป็นช่วงการก่อตั้งของสาขาดังกล่าว แรงผลักดันสำคัญคือ การสนับสนุนด้านการจัดบุคลากรและงบประมาณจาก UNESCO และการรับแนวคิดจากต่างประเทศ มิได้ก่อตัวและพัฒนาจากความต้องการของสาธารณชน หากแต่เป็นความต้องการของผู้นำประเทศในยุคแรกเริ่มเป็นสำคัญ

จากการรับแนวคิดมาจากตะวันตกดังกล่าวนี้เอง ส่งผลให้การจัดหลักสูตรรวมทั้งการถ่ายทอดแนวคิดคล้ายคลึงกับตะวันตกโดยเฉพาะสหรัฐอเมริกา เนื่องจากในระยะแรกอาจารย์ผู้สอนส่วนใหญ่สำเร็จการศึกษาจากต่างประเทศ นอกจากนี้ นักวิชาการผู้ร่วมร่างหลักสูตรนิเทศศาสตร์ก็มักเป็นชาวสหรัฐอเมริกาเป็นส่วนใหญ่ ประกอบกับการสนับสนุนด้านงบประมาณจาก UNESCO ที่ให้ต่อสถาบันที่สอนด้านการสื่อสารมวลชน เช่น มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เหตุผลสนับสนุนเหล่านี้แสดงถึงอิทธิพลจากแนวคิดของต่างชาติ ซึ่งมีบทบาทสำคัญต่อกำเนิดของการศึกษานิเทศศาสตร์ไทยในระยะแรก

อิทธิพลในเชิงแนวคิดที่ได้รับจากชาติตะวันตกดังกล่าวจะมีบทบาทตั้งแต่แรกเริ่มจนถึงปัจจุบัน เรียกได้ว่า มีอิทธิพลในทุกช่วงของพัฒนาการด้านนิเทศศาสตร์ โดยจะเป็นไปในรูปแบบการถ่ายทอดแนวคิดและความรู้จากอาจารย์ผู้สอนซึ่งสำเร็จการศึกษาจากต่างประเทศเป็นส่วนใหญ่ การบริหารหลักสูตรรวมทั้งแนวคิดที่ปรากฏในเอกสาร ตำราทางวิชาการซึ่งในปัจจุบันก็ยังคงแปลจากต่างประเทศเป็นหลัก

บทบาทของชาติตะวันตกโดยเฉพาะสหรัฐอเมริกาที่มีอิทธิพลมาจนถึงปัจจุบัน คือแนวคิดในการจัดการบริหารหลักสูตร พบว่า การดำเนินการสอนนิเทศศาสตร์ของไทย เป็นไปในแนวทางตามอย่างหลักสูตรแก่นิเทศศาสตร์ของสหรัฐอเมริกา จวบจนถึง พ.ศ. 2540 ไทยก็ยังคงศึกษาในแนวทางเดิมไม่มีความเปลี่ยนแปลงหรือประยุกต์ให้สอดคล้องกับแนวทางการศึกษาและความต้องการของไทย

นโยบายด้านการศึกษาของภาครัฐในการควบคุมคุณภาพ

เมื่อสาขาวิชานิเทศศาสตร์เริ่มมีการก่อตั้งและวางรากฐานที่มั่นคงขึ้น โดยเฉพาะในช่วง พ.ศ. 2514-2527 อันเป็นระยะการยกสถานภาพขึ้นเป็นคณะ รวมทั้งการขยายสาขาในสถาบันอุดมศึกษาที่เปิดสอนนิเทศศาสตร์อยู่ก่อนแล้ว การชี้แนะและกำหนดแนวทางจะได้อิทธิพลมาจากข้อกำหนดและบทบัญญัติจากภาครัฐเป็นสำคัญ

กฎเกณฑ์และการควบคุมคุณภาพมาตรฐานของการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์เริ่มปรากฏในแผนการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ.2520-2524) โดยเป็นการสร้างกรอบการดำเนินการที่ชัดเจน แต่พบว่า ข้อกำหนดและการควบคุมดังกล่าวมีผลต่อการขยายตัวในเชิงปริมาณ คือ การเพิ่มจำนวนของสาขาและหลักสูตรนิเทศศาสตร์เป็นสำคัญ ในขณะที่การควบคุมด้านคุณภาพดำเนินไปในลักษณะการควบคุมและกำกับมาตรฐานให้เป็นไปตามเกณฑ์ที่ทางทบวงมหาวิทยาลัยได้กำหนดไว้ โดยเฉพาะช่วง พ.ศ.2530-2539 ซึ่งรัฐบาลเล็งเห็นความสำคัญของการศึกษาเพื่อพัฒนาและชี้นำสังคม โดยเฉพาะความสำคัญของสาขาสื่อสารมวลชนที่จะเป็นปัจจัยเกื้อหนุนต่อการพัฒนาประเทศได้

อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติ การควบคุมด้านคุณภาพดังกล่าวยังมีอาการกระทำได้อย่างชัดเจน จะเป็นไปในลักษณะการวางแนวทางให้แก่ละมหาวิทยาลัยบริหารหลักสูตรตามข้อกำหนดเท่านั้น และหากมีปัญหาด้านการบริหารจัดการหรือข้อบกพร่อง ก็มักได้รับการผ่อนผันจากทางทบวงมหาวิทยาลัยเสียเป็นส่วนใหญ่

การขยายตัวของอุตสาหกรรมสื่อสารมวลชน

ในช่วงความเปลี่ยนแปลงและการเติบโตทางเศรษฐกิจของไทยระหว่าง พ.ศ.2527-2539 เป็นระยะที่เศรษฐกิจขยายตัวพร้อมธุรกิจการส่งออกที่เฟื่องฟูเป็นอย่างมาก เนื่องจากการขึ้นของค่าเงินเยนญี่ปุ่น ทำให้ราคาอสังหาริมทรัพย์สูงขึ้น ค่าแรงเพิ่ม เศรษฐกิจไทยเปลี่ยนสภาพนั้นไปที่ภาคอุตสาหกรรมการผลิตเพื่อการส่งออกอย่างแท้จริง ส่วนสำคัญเป็นผลจากแรงผลักดันด้านการส่งออก การขยายตัวของการลงทุนจากต่างประเทศ โดยเฉพาะญี่ปุ่น ฮองกง ไต้หวันและสิงคโปร์

ในช่วงเวลาดังกล่าวโดยเฉพาะ พ.ศ.2527-2533 อัตราการเติบโตเฉลี่ยทางเศรษฐกิจสูงถึงร้อยละ 10 และแม้ว่าจะชะลอตัวลงบ้างเมื่อ พ.ศ. 2534-2537 คือลดลงเหลือร้อยละ 7.6 แต่ยังคงนับเป็นการขยายตัวที่สูงเป็นอันดับต้นๆ ในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ ธุรกิจสื่อสารมวลชน ทั้งสื่อสิ่งพิมพ์ ภาพยนตร์ วิทยุและโทรทัศน์ ธุรกิจโฆษณา และประชาสัมพันธ์ ต่างมีการขยายตัวมาก ส่งผลต่อความต้องการบุคลากรที่จะเข้ามาปฏิบัติงานในวงการดังกล่าวนอกจากนั้น ค่าตอบแทนที่สูงและแนวโน้มการเติบโตของตลาดแรงงานด้านสื่อสารมวลชนที่เพิ่มขึ้น ทำให้สถาบันที่เปิดสอนด้านนิเทศศาสตร์ในช่วง พ.ศ. 2528-2538 รับนักศึกษาเพิ่ม ดำเนินการขยายสาขาวิชาเพิ่มเติมให้สอดคล้องกับความต้องการดังกล่าว รวมถึงพัฒนาเนื้อหาวิชาให้ทันต่อความต้องการและความเปลี่ยนแปลงของสภาพเศรษฐกิจ และสังคม

ข้อกำหนดของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

แม้ว่ารัฐบาลจะเห็นความสำคัญของการศึกษานิเทศศาสตร์ในลักษณะของการเป็นกลไกพัฒนาสังคม หากแต่การระบุดึงความสำคัญและการสนับสนุนที่เป็นรูปธรรมชัดเจนเพิ่งเกิดขึ้นได้ไม่นาน อาจกล่าวได้ว่าแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติจะเข้ามามีบทบาทเด่นในการพัฒนาการด้านนิเทศศาสตร์ ระหว่าง พ.ศ.2533-2538 ซึ่งเป็นระยะของการริเริ่มแผนการประชาสัมพันธ์แห่งชาติ และบรรจุนโยบายการสื่อสารแห่งชาติเข้าไปในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 6 (พ.ศ.2530 - 2534) ทั้งที่จริงแล้ว การสอนด้านการประชาสัมพันธ์มีกำเนิดมาตั้งแต่ พ.ศ.2508 และขยายตัวมาเป็นเวลานาน นับเป็นสาขาแรกๆ ที่มีขึ้นในประเทศไทย อันแสดงว่าการขยายตัวของศาสตร์แขนงนี้รัฐบาลมิได้มีบทบาทชี้้นำในการกำหนดแนวทาง หรือวางแผนล่วงหน้าก่อนการดำเนินการ แต่จะเป็นไปในลักษณะของการเข้าควบคุมภายหลังเปิดดำเนินการแล้ว และพยายามกำหนดแนวทางให้เป็นที่ต้องการในลักษณะของการถูกใช้เป็นเครื่องมือดำเนินการของภาครัฐ

ความเปลี่ยนแปลงของอุตสาหกรรมและเทคโนโลยีสารสนเทศ

มีบทบาทเด่นในช่วง พ.ศ.2539 เป็นต้นมา นับแต่เมื่อเกิดความเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาการของเทคโนโลยีสารสนเทศ โดยเฉพาะการขยายตัวจากสื่อสู่เทคโนโลยี ในช่วง พ.ศ.2539-2540 การก้าวสู่ความเป็นสังคมข่าวสาร (Information Society) และกระแสโลกาภิวัตน์ (Globalization) ส่งผลต่อการพัฒนาเทคโนโลยีการสื่อสารทั้งที่เป็นสื่อสารระหว่างบุคคล และการสื่อสารมวลชนที่ต้องการความรวดเร็วและมีประสิทธิภาพสูงขึ้น นักนิเทศศาสตร์จึงต้องพัฒนาคุณสมบัติของตนให้สอดคล้องต่อความต้องการดังกล่าว

การพัฒนาเชิงวิชาชีพและวิชาการเพื่อตอบสนองต่อแนวทางดังกล่าว ดำเนินไปในลักษณะของการผลิตนักนิเทศศาสตร์มืออาชีพซึ่งมีความชำนาญในการใช้เทคโนโลยีใหม่ มีความรู้ความชำนาญเฉพาะด้าน การศึกษาด้านนิเทศศาสตร์จึงได้ขยายสาขาเป็นการเน้นด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ และปรับรายวิชาด้านการฝึกฝนอบรม เน้นภาคปฏิบัติและความชำนาญเฉพาะด้านมากขึ้น

กล่าวโดยสรุป การก่อตัวและเติบโตของสาขาวิชานิเทศศาสตร์ในประเทศไทย ดำเนินมาภายใต้บริบททางสังคมที่เข้ามามีบทบาทต่างกัน นับแต่ พ.ศ. 2482 เป็นต้นมา เมื่อพิจารณาปัจจัยทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นอิทธิพลจากต่างชาติ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ นโยบายการศึกษาของภาครัฐ แรงผลักดันของสมาคมผู้ประกอบการด้านสื่อ ความเติบโตของอุตสาหกรรมสื่อสารมวลชน และเทคโนโลยีการสื่อสารมวลชน ต่างเข้ามามีบทบาทในช่วงยุคต่างๆ แตกต่างกันไปดังที่ได้กล่าวมาแล้ว โดยทั้ง 5 ปัจจัยร่วมกันผลักดันให้การศึกษาด้านนิเทศศาสตร์มีพัฒนาการทั้งในเชิงคุณภาพและปริมาณจากอดีตจนถึงปัจจุบัน (หนึ่งฤทัย ขอบผลกลาง, 2541 : 200-203)

จากแนวคิดดังกล่าว สามารถนำมาใช้ในการวิเคราะห์ปัจจัยที่มีอิทธิพลในการศึกษาศาขานิเทศศาสตร์ของมหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์

4. แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนการสอนวิชาชีพนิเทศศาสตร์

การเรียนการสอนสาขาวิชานิเทศศาสตร์ของสถาบันต่างๆ เป็นการศึกษาศาสตร์ด้านการสื่อสาร การสื่อสารมวลชน หรือนิเทศศาสตร์ กล่าวถึงศาสตร์ดังกล่าวนี้ว่า การสื่อสารหรือนิเทศศาสตร์ได้รับการศึกษาค้นคว้าจากนักวิชาการสาขาต่างๆ เพราะมีความเกี่ยวข้องกับสังคมและพฤติกรรมของมนุษย์ ความยากในการสรุปลักษณะสาขาวิชานี้อยู่ตรงที่ไม่มีลักษณะเฉพาะเป็นของตนเองแน่นอน หากแต่มีความเกี่ยวข้องกับการสื่อสาร จึงมีลักษณะเป็นสาขาวิชาข้าม (Interdiscipline) ทฤษฎีและวิธีการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ก็อาศัยลักษณะร่วม (Interdisciplinary Approach) ทำให้วิชาการด้านนิเทศศาสตร์หรือการสื่อสารกว้างขวาง ครอบคลุมอาชีพต่างๆ หลายอาชีพ เช่น อาชีพโฆษณา อาชีพประชาสัมพันธ์ อาชีพสื่อมวลชน (วิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ ภาพยนตร์) อาชีพการแสดง อาชีพการพูด อาชีพการเผยแพร่ข่าวสาร เป็นต้น ยิ่งสภาพสังคมเปลี่ยนแปลงซับซ้อนมากยิ่งขึ้นและประกอบด้วยคนจำนวนมาก การสื่อสารก็ยิ่งมีความสำคัญมากขึ้นเพียงนั้น การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจอุตสาหกรรมและสังคมที่ทำให้เกิดความสับสน ความไม่เข้าใจและความไม่แน่นอนของสมาชิกในสังคม จำเป็นต้องอาศัยการสื่อสารเป็นเครื่องมือ เพื่อลดปัญหาดังกล่าว

4.1 สาเหตุที่การศึกษาวิชาชีพนิเทศศาสตร์แพร่หลาย

เมื่อพิจารณาถึงความนิยมในการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ของนิสิต นักศึกษา ตลอดระยะเวลาของการเปิดสอนสาขานี้ในระดับปริญญาตรี ความนิยมในการเลือกคณะนิเทศศาสตร์มีสูงเป็นอันดับต้นๆ โดยเฉพาะนับจากช่วง พ.ศ.2530 เป็นต้นมา จากเดิมซึ่งแรกเริ่มสาขาวิชานี้ได้รับความสนใจน้อย ดังที่ บำรุงสุข สืออำไพ อดีตคณบดีคณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้ระบุในเอกสารประกอบงานสัมมนาปัญหาการสอนสื่อสารมวลชนในประเทศไทย พ.ศ.2515 ณ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ว่า ปัญหาที่เกิดขึ้นประการหนึ่ง คือ ผู้เข้าศึกษาทางด้านนี้จำนวนเกินกว่าครึ่ง มิได้สนใจเลือกเรียนวิชาการสื่อสารมวลชน หากแต่จำใจต้องเรียน เพราะเลือกติดอันดับเข้ามา

เมื่อสภาพเศรษฐกิจ สังคมและเทคโนโลยีพัฒนามากขึ้น ธุรกิจขยายตัวอย่างรวดเร็ว อุตสาหกรรมสื่อสารมวลชนเข้ามามีบทบาทสูงขึ้นในสังคม รวมทั้งจากการที่ภาครัฐเริ่มเล็งเห็นความสำคัญของการใช้สื่อมวลชนเป็นกลไกพัฒนาในด้านต่างๆ ส่งผลต่อความต้องการบุคลากรที่ผ่านการศึกษาและอบรมเพื่อไปปฏิบัติงานในแวดวงสื่อสารมวลชนมากขึ้น ประกอบกับผลตอบแทนและรายได้จากการประกอบวิชาชีพแขนงนี้ซึ่งอยู่ในอัตราสูง ส่งผลต่อค่านิยมในการเลือกคณะนิเทศศาสตร์สูง

ขึ้นจนอยู่ในอันดับแรกของการเลือกเข้าศึกษาต่อระดับปริญญาตรีเลยทีเดียว ดังที่นิสากร สุทธิวงศ์ได้สำรวจความนิยมในการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ ใน พ.ศ.2531 ไว้ โดยแสดงได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 2

แสดงอันดับการเลือกเข้าศึกษาสาขาวิชา นิเทศศาสตร์ ปีการศึกษา 2531

สำนักทะเบียนและประมวลผล ทบวงมหาวิทยาลัย

สถาบัน	อันดับการเลือกของผู้สมัคร						
	รวม	1	2	3	4	5	6
รวมทั้งหมด	476,48	89,409	88,419	85,862	79,832	71,151	61,809
2							
1. จุฬาฯ (นิเทศศาสตร์)	6,090	4,404	1,035	298	161	115	77
2. เกษตรฯ (มนุษยศาสตร์)	2,356	431	634	589	403	194	105
3. มธ. (วารสารศาสตร์ และสื่อสารมวลชน)	8,774	4,024	3,064	919	357	240	170
4. มช. (มนุษยศาสตร์)	4,781	1,282	1,348	1,094	609	302	146

(นิสากร สุทธิวงศ์, 2533 : 50 อ้างถึงใน หนึ่งฤทัย ขอผลกลาง, 2541 : 211)

อนึ่ง เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว กลไกสำคัญที่ทำให้การศึกษาด้านนิเทศศาสตร์เป็นที่นิยมสูง ถ้วนแล้วแต่เป็นปัจจัยทางสังคมภายนอกเป็นตัวผลักดัน ซึ่งผู้วิจัยได้ประมวล สรุป และวิเคราะห์ ปัจจัยที่นำไปสู่ความนิยมในสาขาวิชานี้ได้เป็นประเด็นต่างๆ ดังนี้

1. การขยายตัวของธุรกิจสื่อสารมวลชน ทั้งในด้านวิทยุโทรทัศน์ วิทยุกระจายเสียง ธุรกิจโฆษณาและประชาสัมพันธ์ ซึ่งมีอัตราการเติบโตสูง และให้ผลตอบแทนที่น่าพึงพอใจ ทำให้มีผู้สนใจเข้าศึกษามากขึ้น

2. ความสำคัญที่รัฐเริ่มมีให้ต่อการสื่อสารมวลชน เช่น การกำหนดนโยบายและแผนพัฒนาโดยใช้การสื่อสารมวลชน โดยเฉพาะการประชาสัมพันธ์ ซึ่งต้องการผู้มีความรู้ในศาสตร์แขนงนี้ เพื่อเข้าไปเป็นผู้วางแผนและปฏิบัติงานมากขึ้น

3. การขยายตัวและความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศ อันนำไปสู่ความซับซ้อนของกลไกการสื่อสารมวลชน ซึ่งต้องการผู้ผ่านการศึกษา และเข้าใจการปฏิบัติงานสื่อ มิใช่เพียงแต่รู้จากการฝึกฝนจากการทำงานจริง ทำให้ต้องการผู้สำเร็จการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ที่ได้ศึกษาและเข้า

ใจต่อวิทยาการเทคโนโลยีสารสนเทศในระดับที่ดีพอจนไม่ต้องรับมาฝึกฝนอบรมใหม่ แต่สามารถปฏิบัติงานได้ทันที

เนื่องจากเงื่อนไขพัฒนาการของการศึกษานิเทศศาสตร์ที่ผันแปรไปตามบริบทภายนอกดังกล่าวนี้เอง เมื่อสังคม เศรษฐกิจเกิดความเปลี่ยนแปลง การผลิตบุคลากรในสาขานิเทศศาสตร์จึงได้รับผลกระทบไปด้วยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังจะพบว่า ในช่วงนับแต่ พ.ศ.2538-2540 อุตสาหกรรมสื่อสิ่งพิมพ์ได้รับผลกระทบจากสภาวะเศรษฐกิจที่ตกต่ำลง จนหนังสือพิมพ์หลายฉบับต้องปิดตัวเองลงในช่วงเวลาดังกล่าว ส่งผลต่อความนิยมเข้าศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ซึ่งลดลงตามไปด้วย

อย่างไรก็ตาม การเติบโตของสาขานิเทศศาสตร์ของไทย มิได้ถึงจุด “อิ่มตัว” ดังที่มีการกล่าวถึง เพราะในการศึกษาพัฒนาการเท่าที่ผ่านมา หลักสูตรนิเทศศาสตร์สามารถปรับตัวเข้ากับความต้องการของสังคมและกระแสความเปลี่ยนแปลงของปัจจัยแวดล้อมภายนอกได้ โดยเฉพาะในเชิงธุรกิจ ดังเช่น การปรับทิศทางในการศึกษาสารสนเทศ ซึ่งได้รับความสนใจจากนักศึกษามากขึ้น โดยเฉพาะนับแต่ช่วง พ.ศ.2538 เป็นต้นมา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อประเทศไทยเข้าสู่ความเป็นสังคมสารสนเทศ สาขาวิชานิเทศศาสตร์ที่เน้นวิทยาการเทคโนโลยีก็ยังมีศักยภาพสูงขึ้น (หนึ่งฤทัย ขอบผลกลาง, 2541 : 211-213)

4.2 ปัญหาและอุปสรรคเกี่ยวกับการศึกษาทางด้านนิเทศศาสตร์

อรุณ งามดี (2516 : 16-18 อ้างถึงใน สุวารีย์ วงศ์วัฒนา, 2546 : 23) กล่าวถึง อุปสรรคในการจัดการศึกษาวิชาสื่อสารมวลชนในประเทศไทย สรุปได้ว่า

1. สถานที่คับแคบ เครื่องมืออุปกรณ์ในการฝึกปฏิบัติไม่ทันสมัย จำนวนนักศึกษามีมากกว่าเครื่องมือ จึงฝึกจริงจังอย่างทั่วถึง ทำได้น้อย ดังนั้น การเรียนการสอนจึงเน้นหนักไปทางภาคทฤษฎี ตำราส่วนใหญ่เป็นภาษาอังกฤษ สถานที่ประกอบการสื่อสารมวลชนแม้จะมีมากพอที่จะให้นักศึกษาเข้าฝึกงานได้ แต่ไม่มีเวลาพอที่จะดูแลการฝึกงานของนักศึกษาได้เต็มที่ เพราะต้องทำธุรกิจหารายได้ด้วย ดังนั้น สถาบันการศึกษาจะต้องลงทุนเองเป็นส่วนใหญ่

2. อาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิด้านนี้ยังมีน้อย แต่ละคนมีชั่วโมงสอนมาก ทำให้ไม่มีเวลาค้นคว้าวิจัย และเขียนตำรา

บำรุงสุข สีหอำไพ (2516 : 22-25 อ้างถึงใน สุวารีย์ วงศ์วัฒนา, 2546 : 23) กล่าวถึงปัญหาการเรียนการสอนวิชาการสื่อสารมวลชนซึ่งจะต้องแก้ไข สรุปได้ว่า

1. อาจารย์ของสถาบันที่เปิดสอนวิชาการสื่อสารมีจำนวนน้อย ขาดคุณวุฒิและประสบการณ์ ต้องอาศัยอาจารย์พิเศษ หรือผู้ชำนาญพิเศษช่วยบรรยาย อาจทำให้การเรียนการสอนไม่ต่อเนื่องกัน

2. นิสิตนักศึกษาไม่สนใจเรียน

3. อุปกรณ์ห้องปฏิบัติการที่นิสิตนักศึกษาจะต้องใช้ฝึกปฏิบัติให้เกิดทักษะ แต่ละสถาบันยังขาดอยู่มาก แม้จะมีใช้อยู่บ้างก็ไม่สมบูรณ์เท่าที่ควร และขาดมาตรฐาน ห้องสมุดมีตำราต่างประเทศมาก ทำให้เกิดอุปสรรคในการอ่าน ตำราภาษาไทยมีน้อยมาก และส่วนมากเป็นตำราที่แปลมาจากภาษาต่างประเทศ

4. แหล่งฝึกงานอาชีพที่จะทำให้นิสิตนักศึกษาฝึกงานได้อย่างมีประสิทธิภาพมีจำนวนน้อย

5. หลักสูตรของแต่ละสถาบัน ต่างจัดการศึกษาของตนเองไม่สัมพันธ์กับสถาบันอื่น เนื้อหาวิชาที่แตกต่างกันออกไป จึงทำให้คุณภาพของเนื้อหาหลักกัน ไม่อยู่ในมาตรฐานเดียวกัน

จากปัญหาดังกล่าว บำรุงสุข สีหอำไพ ได้เสนอแนะแนวทางแก้ไขไว้ดังนี้

1. ควรจะส่งเสริมให้อาจารย์ในสาขาวิชานี้มีโอกาสได้ศึกษา ค้นคว้าและวิจัยให้มากขึ้น

2. ควรจะมีการประชุมสัมมนาระหว่างอาจารย์ ผู้สอนสาขานี้เป็นประจำและมีเอกสาร

เผยแพร่ผลการประชุม

3. เพิ่มจำนวนอาจารย์ที่จบทางสาขานี้ทั้งปริมาณและคุณภาพ

4. ส่งเสริมให้อาจารย์ ได้มีโอกาสปฏิบัติงานทางด้านอาชีพ เพื่อเพิ่มพูนประสบการณ์

5. อุปกรณ์การสอนและห้องสมุด จะต้องเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้นิสิตนักศึกษาได้รับการฝึกอบรมอย่างชำนาญก่อนไปประกอบอาชีพ มหาวิทยาลัยจะต้องเพิ่มงบประมาณให้แก่หน่วยงานที่มีการสอนด้านนี้เพียงพอ เช่นเดียวกับสาขาวิชาอื่นๆ

6. มหาวิทยาลัยจะต้องสร้างความสัมพันธ์อันดีกับหน่วยงานทั้งของรัฐบาล และเอกชน เพื่อเผยแพร่วิชาการด้านนี้ให้มากขึ้น

7. การฝึกงานจะต้องถือเป็นส่วนสำคัญก่อนที่นิสิตนักศึกษาจะออกไปประกอบอาชีพ และจะต้องฝึกอย่างจริงจัง

8. หลักสูตร ควรจะปรับปรุงให้ทันสมัยและเหมาะสมกับเป็นหลักสูตรที่จะนำไปสู่การสอบปริญญาชั้นสูงขึ้นไป

9. การปรับปรุงหลักสูตรควรจะมุ่งไปตามความต้องการของสังคม เพราะว่าเท่าที่เป็นอยู่ในหลักสูตรของหลายสถาบัน ยังไม่เหมาะสมและควรจะได้แก้ไขปรับปรุงให้เหมาะสมยิ่งขึ้น นอกจากนั้นควรจะได้คำนึงด้วยว่าเท่าที่เป็นอยู่ การสอนไม่สู้จะสอดคล้องกับหลักสูตรคือ หลักสูตรกำหนดไว้อย่างหนึ่ง แต่เวลาสอนจริงกลับสอนไปอย่างหนึ่งและในบางครั้งการเชิญอาจารย์ผู้สอนในสถาบันต่างๆ นั้น ฝ่ายอาจารย์พิเศษผู้สอนไม่เคยรู้เลยว่าวิชานั้นมีวัตถุประสงค์อะไร สถาบันต้องการจะให้สอนอะไรบ้าง หรือแม้แต่ไม่เพียงแต่อาจารย์พิเศษเท่านั้น แม้อาจารย์ประจำก็เห็นว่ามีเหมือนกันบางท่านที่ไม่เคยคิดจะเปิดดูในหลักสูตรว่ามีรายละเอียดอะไรบ้าง และหลักสูตรนั้นกำหนดไว้เพื่อวัตถุประสงค์เฉพาะอย่างไร ฉะนั้นผลที่ได้ออกมาจึงไม่สอดคล้องตามที่กำหนดไว้

หนึ่งหทัย ขอมผลกลาง (2541 : 213-217) ได้สรุปปัญหาที่เกิดขึ้นของการจัดการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ไว้ ดังนี้

1. ปัญหาด้านคุณภาพของนักนิเทศศาสตร์

จากอิทธิพลของอุตสาหกรรมสื่อที่มีการขยายตัวอย่างต่อเนื่อง นับแต่ยุคที่ 2 ทั้งในด้านธุรกิจและเทคโนโลยี ส่งผลต่อการเพิ่มจำนวนของบุคลากรในแวดวงสื่อ การเติบโตในเชิงปริมาณจึงนำมาซึ่งคำถามว่าในขณะที่นักนิเทศศาสตร์มีมากขึ้นแล้ว คุณภาพจะมีมาก น้อยเพียงใด อันเป็นประเด็นที่มีการกล่าวถึงและวิพากษ์วิจารณ์กันมาเป็นเวลานาน มีการตั้งข้อสังเกตว่า สถาบันที่เปิดสอนด้านนิเทศศาสตร์ไม่มีศักยภาพเพียงพอที่จะถ่ายทอดความสามารถทางวิชาชีพให้บัณฑิตในสาขาวิชานี้ได้ ขณะเดียวกัน สถาบันสื่อสารมวลชนจำนวนไม่น้อยก็ไม่มีเวลาและไม่ต้องการลงทุนเพิ่มในการฝึกฝนอบรม แต่ต้องการผู้ที่จะจบการศึกษาและพร้อมจะทำงานได้ทันที ดังนั้น แต่ละสถาบันจึงมุ่งผลิตบัณฑิตเพื่อตอบสนอง รongรับตลาดแรงงานและความต้องการของผู้ประกอบการเป็นสำคัญ ปัญหาที่ปรากฏ คือ คุณภาพของบัณฑิตที่ผลิตผลงานที่ไม่ได้มาตรฐาน และตัวผู้ปฏิบัติงานขาดความรับผิดชอบต่อวิชาชีพทำให้คุณภาพการทำงานด้านสื่อสารมวลชนตกต่ำลง (อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์, 2536 : 69)

ในการผลิตบุคลากรเพื่อประกอบอาชีพ เมื่อพิจารณาปรัชญาการศึกษาสถาบันการศึกษาส่วนใหญ่โดยเฉพาะสถาบันอุดมศึกษาเอกชน จะมุ่งป้อนตลาดแรงงานระดับปฏิบัติการของอุตสาหกรรมสื่อมวลชน โดยมีข้อสนับสนุนจากการเปิดสาขาโฆษณาและประชาสัมพันธ์ที่มากเป็นอันดับแรก และละเลยการสร้างองค์ความรู้ที่ด้วยความสัมพันธ์ระหว่างสื่อมวลชนกับกระบวนการทางสังคม ซึ่งแท้ที่จริงแล้วน่าจะเป็นบทบาทสำคัญของการศึกษานิเทศศาสตร์ ทั้งนี้ อาจเป็นผลสืบเนื่องมาจากสภาพสังคม และเศรษฐกิจปัจจุบันบีบบังคับให้คนรุ่นใหม่ต้องแสวงหาความมั่นคงทางเศรษฐกิจมากกว่าที่จะทำงานด้วยอุดมคติ

นอกจากนั้น จากการสำรวจความคิดเห็นของบรรดาผู้ประกอบการ หรือผู้บริหารองค์กรสื่อสารมวลชน มักมองว่า นักนิเทศศาสตร์ปัจจุบันจำนวนไม่น้อยขาดความสามารถ ขาดความเชื่อมั่น ขาดความรู้เกี่ยวกับองค์กรที่ตนเองสังกัดอยู่อย่างจริงจัง มีจุดอ่อนด้านภาษาต่างประเทศ นอกจากนั้น ยังมีความอดทนในการทำงานต่ำ ซึ่งส่งผลต่อความสำเร็จในงานสื่อสารมวลชน และกระทบต่อการยกระดับมาตรฐานวิชาชีพนิเทศศาสตร์ไม่น้อย (สุเทพ เดชะชีพ, 2532 : 132) แต่อย่างไรก็ตามจากข้อวิจารณ์ดังกล่าวของผู้ประกอบการสื่อสารมวลชน แม้จะแสดงถึงความไม่พึงพอใจต่อคุณภาพของบัณฑิตสาขานี้ แต่ความไม่พอดังกล่าวก็ไม่ได้นำมาสู่ความเปลี่ยนแปลงหรือการปรับปรุงแก้ไขในเนื้อหาหลักสูตรแต่อย่างใด

2. ปัญหาด้านการบริหารจัดการหลักสูตร

เมื่อประมวลจากสถานภาพในโครงสร้างหลักสูตร และรายวิชาที่เปิดสอนในแต่ละกลุ่มสถาบันที่สอนด้านนิเทศศาสตร์ทำให้สรุปได้ว่า สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นต่อปัจจัยต่างๆ ของหลักสูตรนิเทศศาสตร์อาจประมวลได้ดังนี้

2.1 เนื้อหาหลักสูตร

-หลักสูตรมุ่งสอนให้นักศึกษาเป็นผู้ปฏิบัติงาน คือ เป็นนักข่าว นักเขียน แต่ไม่สอนให้มีความรู้ ความเข้าใจต่อธุรกิจ การวางแผนและการบริหารงานด้านสื่อสารมวลชน โดยจะพบว่า แม้จะมีการสอนในวิชาธุรกิจเบื้องต้น หรือหลักการตลาด หากแต่ขาดการศึกษาในรายวิชาด้านเศรษฐศาสตร์หรือการศึกษาระบบข้อมูลข่าวสารที่ลึกซึ้ง

ในการปฏิบัติงานด้านสื่อสารมวลชน ความรู้ ความเข้าใจต่อประเด็นปัญหาเศรษฐกิจ การเมืองและสังคม นับเป็นสิ่งสำคัญไม่น้อยไปกว่าความรู้ด้านเทคนิคของการรายงานข่าว การเขียนข่าว การถ่ายภาพ หรือการตัดต่อภาพ (สายทิพย์ สุคติพันธ์, 2537 : 62) ซึ่งหากนักวิชาชีพยังคงอ่อนด้อยในการทำความเข้าใจ จับประเด็นเรื่องราวที่ตนเองกำลังสนใจติดตามแทนสาธารณชนอยู่ ก็ย่อมจะให้สิ่งที่สาธารณชนน่าจะได้รับรู้พลาดไปจากความเป็นจริงได้ง่าย

- หลักสูตรขาดการอบรมทักษะการฟัง พูด อ่าน เขียน ทั้งภาษาไทย และภาษาต่างประเทศ โดยเฉพาะภาษาอังกฤษ ซึ่งแม้ว่า แทบทุกสถาบันการศึกษาจะกำหนดให้นักศึกษาต้องเรียน แต่ก็ยังเป็นเพียงการสอนในวิชาพื้นฐานเบื้องต้น ยกเว้นมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี ซึ่งเล็งเห็นความสำคัญของภาษาต่างประเทศที่มีต่องานสื่อสารมวลชนปัจจุบัน โดยบังคับให้นักศึกษาต้องเรียนถึง 15 หน่วยกิต

- เนื้อหาหลักสูตรยังขาดในส่วนที่เป็นศิลป์ (Art) แม้จะเน้นหนักในด้านการผลิตเนื้อหาของสาร (message) เช่น การเขียนข่าว เขียนบทโทรทัศน์ วิทยู หากแต่ให้ความสำคัญต่อผลผลิต (production) น้อยเกินไป ดังจะพบว่า ทุกกลุ่มสถาบันการศึกษา ขาดรายวิชาเกี่ยวกับศิลปะการผลิตงานในสื่อประเภทต่างๆ

- รายวิชาที่เกี่ยวกับการวางแผนสื่อ (Media Planning) มีน้อย ทำให้การดำเนินงานสื่อสารมวลชนในระดับการบริหารมีอุปสรรค ดังที่ได้มีหลักฐานสนับสนุนจากงานวิจัยหลายเรื่อง อาทิเช่น ชีรารักษ์ โพธิ์สุวรรณ (2531) ได้ทำการวิจัยพบว่า เมื่อขาดบุคลากรด้านการวางแผนก็จะหาแผนที่ดีไม่ได้ ซึ่งเป็นผลกระทบกับงบประมาณ อัตรากำลังคน ทำให้การดำเนินงานหยุดชะงัก และขาดการพัฒนา (ชีรารักษ์ โพธิ์สุวรรณ, 2531 อ้างในรัตนกร ทองสำราญ, 2540 : 134)

ข้อสรุปดังกล่าว สอดคล้องกับงานวิจัยของรัตนะ ศรีธนะโชคชัย (2533) ที่พบว่า ปัญหาและอุปสรรคสำคัญของการประชาสัมพันธ์โครงการพัฒนา ได้แก่ ปัญหาด้านเจ้าหน้าที่ กล่าวคือ ไม่มีเจ้าหน้าที่รับผิดชอบงานโดยตรง และขาดความรู้ในเรื่องการประชาสัมพันธ์ (รัตนะ ศรีธนะโชคชัย, 2533 อ้างใน รัตนกร ทองสำราญ, 2540 : 134)

- หลักสูตรขาดความทันสมัย ไม่ทันต่อกระแสความเปลี่ยนแปลงของสังคม เศรษฐกิจและเทคโนโลยี โดยเฉพาะในสาขาที่ต้องอาศัยความชำนาญและเทคนิคเฉพาะทาง เช่น วิทยูและโทรทัศน์ ภาพยนตร์

ในอีกแง่มุมหนึ่ง เสรี วงษ์มณฑา ได้ให้ความคิดเห็นต่อหลักสูตรนิเทศศาสตร์ปัจจุบัน สำหรับหลักสูตรสาขาการโฆษณาและประชาสัมพันธ์ของมหาวิทยาลัยเอกชน นับว่า เป็นหลักสูตรที่ทันสมัย และเน้นภาคปฏิบัติอย่างชัดเจน หากนักศึกษาตั้งใจเรียนเป็นอย่างดี น่าจะเป็นผู้ที่สามารถนำไปปฏิบัติงานจริงได้ทันที อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันนักศึกษายังคงไม่สนใจความเป็นไปของบ้านเมืองเท่าที่ควร (สัมภาษณ์ เสรี วงษ์มณฑา, 31 สิงหาคม 2541)

2.2 ปัญหาด้านงบประมาณจากภาครัฐ

- การบริหารโครงการวิจัยที่มีเงินทุนอยู่อย่างจำกัด ทำให้การวิจัยเกี่ยวกับสื่อสารมวลชนไม่ได้รับความสนใจนัก โดยเฉพาะงานวิจัยในสถาบันอุดมศึกษาเอกชน ซึ่งแม้แต่ผู้บริหารของสถาบันอุดมศึกษาก็ยอมรับว่าเป็นจุดอ่อนด้วย ทั้งนี้ อาจเนื่องมาจากการได้รับงบประมาณสนับสนุนที่จำกัด รวมถึงอาจารย์ผู้สอนขาดประสบการณ์ในด้านการทำวิจัยที่ดีพอ (ธนุ กุลธน, 2534 : 38) อันนำไปสู่ความอ่อนแอของบรรยากาศทางวิชาการ การขาดเวทีแลกเปลี่ยนความรู้ความคิดเห็นทางวิชาการ

- รัฐบาลขาด "ทุนสนับสนุน" ให้เกิดการพัฒนาองค์ความรู้ ทุนดังกล่าวไม่ใช่ปริมาณเงินแต่เพียงอย่างเดียว หากแต่เป็นด้านความรู้ ความชำนาญที่จะต้องสอดคล้องและทันกับลักษณะสังคมและเทคโนโลยีที่เปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา

สำหรับในสถาบันอุดมศึกษาเอกชน แม้ว่า จะมีรายได้จากค่าธรรมเนียมการศึกษา หากแต่การขาดงบประมาณสนับสนุนจากภาครัฐก็เป็นข้อจำกัดประการหนึ่งของการขยายตัวของสาขาใหม่ๆ โดยเฉพาะสาขาที่ต้องอาศัยอุปกรณ์และเทคโนโลยีขั้นสูง เช่น สาขาวิทยุและโทรทัศน์ หรือภาพยนตร์

อนุสรณ์ ศรีแก้ว หัวหน้าสาขาและผู้ก่อตั้งสาขาวิชาภาพยนตร์และวิทยุทัศน์ในมหาวิทยาลัยรังสิต อันเป็นมหาวิทยาลัยเอกชนแห่งเดียวที่เปิดสอนในแขนงวิชาดังกล่าว กล่าวถึงการจัดสอนภาพยนตร์ว่า ปัญหาและอุปสรรคที่พบในระยะแรก คือ เครื่องมือและอุปกรณ์ที่ยังขาดแคลน แม้ว่าช่วงแรกจะไม่มีปัญหามากนัก เนื่องจากนักศึกษาปี 1 ยังไม่จำเป็นต้องใช้เครื่องมือมากนัก แต่เมื่อศึกษาชั้นสูงขึ้น ต้องมีการฝึกปฏิบัติงาน มหาวิทยาลัยจะต้องเตรียมเครื่องมืออุปกรณ์ซึ่งมีราคาแพง เช่น กล้องตัวละประมาณ 6-7 ล้านบาท หรือเครื่องตัดต่อภาพยนตร์ราคาด้านล้านบาทขึ้นไป ซึ่งจะต้องสั่งซื้อจากต่างประเทศ

จากข้อจำกัดที่เกิดขึ้นดังกล่าว เป็นตัวบ่งชี้ให้เห็นถึงปัจจัยอันเป็นอุปสรรคประการหนึ่งในการขยายตัวของสาขานิเทศศาสตร์ โดยเฉพาะสาขาที่ต้องมีค่าใช้จ่ายสูง ปัญหาด้านงบประมาณก็นับเป็นประเด็นสำคัญที่มีผลต่อพัฒนาการด้านนิเทศศาสตร์นับแต่แรกเริ่มเลยทีเดียว

2.3 ปัญหาด้านบุคลากร

ปัญหาหลักที่เกิดขึ้นต่อองค์ประกอบของการศึกษานิเทศศาสตร์ในด้านอาจารย์ผู้สอน คือ ระบบค่าตอบแทนของอาจารย์ผู้สอนนิเทศศาสตร์ตามมาตรฐานวิชาการค่อนข้างน้อย ทำให้ขาดแรงจูงใจที่จะเข้าสู่สถาบันการศึกษาอันนำไปสู่ปัญหาอาจารย์ผู้สอนไม่พอเพียง เกิดภาวะ "สมองไหล" ออกไปสู่ตลาดธุรกิจเป็นส่วนใหญ่

นอกจากนั้น ปัญหาด้านคุณภาพของบัณฑิตก็เป็นประเด็นสำคัญต่อการศึกษานิเทศศาสตร์ในปัจจุบัน เนื่องจาก ขาดอาจารย์ผู้สอนที่ชำนาญด้านเทคโนโลยีสารสนเทศอย่างแท้จริง ดังที่ ครรชิต มาลัยวงศ์ได้กล่าวถึงปัญหานี้ว่า ในประเทศไทยยังขาดผู้สนใจผลักดันเรื่องดังกล่าว เพราะคิดว่า มหาวิทยาลัยหลายสิบแห่งที่มีอยู่ทั่วประเทศจะดำเนินการสอนและฝึกอบรมได้อย่างเพียงพอ แต่ในความเป็นจริง สิ่งที่เกิดขึ้น คือ หลักสูตรที่เปิดสอนนั้นยังไม่เหมาะสม กล่าวคืออาจารย์ส่วนมากไม่ได้สำเร็จการศึกษาด้านนี้โดยตรง และขาดหน่วยงานที่จะส่งเสริมเทคโนโลยีด้านคอมพิวเตอร์ได้อย่างแท้จริง

จากประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้น นักวิชาการ รวมถึงผู้มีบทบาทในการบริหารหลักสูตรในสถาบันอุดมศึกษาก็มิได้เพิกเฉยต่อข้อวิจารณ์ดังกล่าว โดยพยายามรับฟังข้อเสนอแนะเพื่อนำมาปรับปรุงหลักสูตร แต่อุปสรรคที่เกิดขึ้นคือ ขั้นตอนและกระบวนการที่ค่อนข้างยุ่งยากซับซ้อน รวมทั้งกฎเกณฑ์ การควบคุมจากภาครัฐก็เป็นปัจจัยที่ทำให้การพัฒนาปรับปรุงหลักสูตรดำเนินไปได้ยาก

ช่วงปลายทศวรรษที่ 2530 เป็นต้นมา เริ่มมีสมาคมวิชาชีพสื่อสารมวลชนที่ตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้น โดยนับแต่ พ.ศ.2530 เป็นต้นมา มีความพยายามจัดสัมมนา ระดมความคิดเพื่อหาทางออกในการแก้ปัญหา แสวงหาแนวทางการพัฒนา ทั้งในด้านวิชาการและวิชาชีพนิเทศศาสตร์ แต่ส่วนใหญ่จะเป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า หรือศึกษาเฉพาะประเด็นปัญหาที่เป็นที่วิพากษ์วิจารณ์ ขณะนั้น โดยไม่ได้มุ่งพัฒนาความรู้เชิงวิชาการอย่างแท้จริง เช่น ยังขาดการสัมมนาเกี่ยวกับการวิจัย การประเมินคุณภาพของตำราทางวิชาการด้านนิเทศศาสตร์ เพราะฉะนั้น หากต้องการความเปลี่ยนแปลงที่ต้องดำเนินการแก้ไขที่โครงสร้างและระบบทั้งหมด

ในปัจจุบัน สมาคมวิชาชีพด้านการสื่อสารมวลชนได้พยายามแสดงบทบาทเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาองค์ความรู้และยกระดับมาตรฐานความสามารถของนักนิเทศศาสตร์รุ่นใหม่มากขึ้น เช่น การจัดการประกวด แข่งขันเพื่อสร้างสรรค์ผลงานในสาขาวิชาต่างๆ อันเป็นการฝึกฝนฝีมือและกระตุ้นให้นักศึกษาได้มีเวทีสำหรับทดสอบความสามารถในการทำงาน จัดเสวนาระดมความคิด การสัมมนาเชิงปฏิบัติการ การให้ทุนอุดหนุนหรือการจัดอบรมหลักสูตรระยะสั้น เช่น หลักสูตรวิชาชีพ หนังสือพิมพ์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งบุคคลผู้มีบทบาทในการผลักดัน คือ สมควร กวียะ อดีตอาจารย์ประจำคณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

การอบรมหลักสูตรดังกล่าว เป็นความร่วมมือของสมาคมนักหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์และคณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เพื่อให้ความรู้ และฝึกทักษะในการปฏิบัติงานแก่นักหนังสือพิมพ์ที่ต้องการพัฒนาศักยภาพของตนเอง

ตัวอย่างการให้การสนับสนุนพัฒนาทางวิชาการของการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ที่น่าสนใจอีกตัวอย่างหนึ่ง คือ การให้การสนับสนุนด้านการทำวิทยานิพนธ์แก่นักศึกษาของบริษัทก้นดนา ซึ่งให้ทุน “ก้นดนาวิทยานิพนธ์” ส่งเสริมงานวิจัยด้านการสื่อสารมวลชน โดยเริ่มให้แก่นิสิตปริญญาโท จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ทุนละ 10,000 บาท ก่อนจะขยายไปทุกสถาบันที่สอนด้านนิเทศศาสตร์

เป็นการสืบทอดเจตนารมณ์ของ ประดิษฐุ กัลย์จากุ อติตประธานบริษัทกันตนา ที่ต้องการให้การ ศึกษาและปลูกฝังจิตสำนึกในการสร้างสรรค์งานแก่นักวิชาชีพในวงการสื่อสารมวลชน โดยจัดสรร กองทุนส่งเสริมงานวิจัยด้านนิเทศศาสตร์ระดับปริญญาโทและเอก ทั้งนี้ เพื่อพัฒนามาตรฐานการ ศึกษาในนิเทศศาสตร์ในประเทศไทย ข้อเสนอแนะที่ควรได้รับการพิจารณาในที่นี้ คือ วงการวิชาชีพสื่อ สารมวลชน หรือองค์กรเอกชน ควรหันมาให้ความสนใจสนับสนุนการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ใน สถาบันอุดมศึกษามากขึ้น โดยเฉพาะการสนับสนุนงานวิจัยทั้งที่เป็นผลงานของอาจารย์และนักศึกษา ทั้งนี้เพื่อเป็นกลไกประการหนึ่งของการพัฒนาความรู้ในเชิงวิชาการด้านนิเทศศาสตร์ของไทย

จากแนวคิดดังกล่าวสามารถนำมาวิเคราะห์สภาพการณ์ขยายตัวของการเรียนการสอนสาขา นิเทศศาสตร์และปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นตามมา

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยเรื่อง วิวัฒนาการของศาสตร์ในสาขาวิทยุกระจายเสียงและโทรทัศน์ มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้คือ

สินิทซ์ สิทธิรักษ์ (2533) ศึกษากำเนิดโทรทัศน์ไทย (พ.ศ.2493 -2500) การวิจัยนี้มุ่งศึกษา ประวัติความเป็นมาของโทรทัศน์ไทย ประกอบไปด้วย กำเนิดโทรทัศน์ไทยและปัจจัยทางสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและประวัติศาสตร์ การถ่ายทอดเทคโนโลยีโทรทัศน์สู่ประเทศไทย การก่อตั้ง บริษัทไทยโทรทัศน์จำกัด การแพร่ภาพออกอากาศ และความสัมพันธ์ของบริษัทกับผลกระทบต่อ ระบบเศรษฐกิจ และการเมือง

หนึ่งททัย ขอผลกลาง (2543) ศึกษาถึงพัฒนาการของการศึกษาและฝึกอบรมด้านนิเทศ ศาสตร์ในประเทศไทย การวิจัยนี้ มุ่งศึกษาพัฒนาการและสถานภาพปัจจุบันของการศึกษาด้านนิเทศ ศาสตร์ระดับปริญญาตรีในประเทศไทย ตั้งแต่เริ่มก่อตั้ง (พ.ศ.2482) จนถึง พ.ศ.2540 รวมทั้งศึกษา ปัจจัยทางสังคมที่มีผลต่อพัฒนาการของการศึกษาในสาขานี้ ตลอดจนทิศทางและแนวโน้มของการ ศึกษาด้าน นิเทศศาสตร์ในประเทศไทย เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพที่เน้นเอกสารประกอบการสัมภาษณ์ ผลการวิจัยพบว่า พัฒนาการของหลักสูตรนิเทศศาสตร์แบ่งได้ 5 ยุคคือ ยุคการก่อตั้ง (พ.ศ.2482-2490) ที่อิทธิพลและแนวคิดของตะวันตกมีบทบาท ยุคที่ 2 เป็นการก่อตั้งขึ้นใหม่หลังหยุดดำเนินการ (พ.ศ.2491-2513) โดยมีปัจจัยด้านอุตสาหกรรมสื่อสารมวลชนแสดงบทบาทสำคัญ ยุคที่ 3 เป็นการ ขยายสถานภาพและขยายสาขาวิชาใหม่ๆ (พ.ศ.2514-2527) ปัจจัยที่มีบทบาทเด่นคือ นโยบายการ ศึกษาแห่งชาติ ยุคที่ 4 (พ.ศ.2528 -2538)เป็นการขยายตัวของมหาวิทยาลัยเอกชนและสถาบันราชภัฏ ปัจจัยที่มีบทบาทคือแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และยุคที่ 5 (พ.ศ.2539-2540) จากสื่อสู่ เทคโนโลยี พบว่า การขยายตัวของเทคโนโลยีสารสนเทศเป็นปัจจัยผลักดันที่สำคัญ

กรกช อนันตสมบุรณ์ (2543) ศึกษาถึงหลักสูตรการศึกษาด้านการโฆษณาในระดับปริญญาตรี กับความต้องการของตลาดแรงงานในประเทศไทย การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1)ศึกษาโครงสร้าง

ของหลักสูตรด้านการ โฆษณาของมหาวิทยาลัยที่เปิดสอนการ โฆษณาเป็นวิชาเอกในระดับปริญญาตรี
2)ศึกษาคุณสมบัติของแรงงานสาขาการ โฆษณาตามความต้องการของตลาดแรงงาน 3)ศึกษาความ
สอดคล้องของคุณสมบัติของแรงงานสาขาการ โฆษณาที่ศึกษาในมหาวิทยาลัยกับหลักสูตรการ
โฆษณาและความต้องการของตลาดแรงงานสาขาโฆษณาและ4)เพื่อศึกษาความสอดคล้องกันระหว่าง
หลักสูตรในการผลิตบุคลากรสาขาการ โฆษณากับความต้องการของตลาดแรงงานด้านโฆษณา โดย
ผลการวิจัยพบว่าหลักสูตรการศึกษาทางด้านการ โฆษณาในประเทศไทย สามารถแบ่งได้เป็น 2
ประเภทใหญ่ๆ คือ หลักสูตรที่มุ่งหวังผลิตบัณฑิตให้เป็นผู้รอบรู้ สามารถทำงานที่เกี่ยวข้องกับการ
โฆษณาได้ทุกแขนงและสามารถไปศึกษาต่อได้ และหลักสูตรประเภทที่สอง มุ่งเน้นความเชี่ยวชาญ
เฉพาะด้านใดด้านหนึ่งทางการ โฆษณาให้กับบัณฑิต ตามความต้องการของตลาดแรงงาน